



Arş. Gör.  
**Kenan DEMİREL**

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-  
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü  
k.demirel@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3394-3836>

Eser Geçmişi / Article Past: 29 Haz 2018 / 17 Tem 2018

Kitap İncelemesi

Book Review

## Kemalist Ulus Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları (Kitap İncelemesi)

*Kemalist The Nation-State Construction: Education, Culture,  
Place and Housing Policies (Book Review)*



**Kemalist  
Ulus-Devletin  
İnşası**

ERCAN ÇAĞLAYAN



www.nobelkitap.com

## Ercan Çağlayan, Kemalist Ulus Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları, Açılım Kitap, İstanbul, 2018, 232 Sayfa,

ISBN 978-605-9608-21-3

1980 yılında Bingöl’de doğan Ercan Çağlayan lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde tamamladı. Başlıca uzmanlık alanları; şehir tarihi, milliyetçilik, ulus-devlet, azınlıklar ve Kemalist modernleşme olan yazarın Bilge Adamlar, Birikim, Milet ve Nihal, Radikal, Şarkiyat, Tarih Okulu, Turkish Studies, Vote ve Yeni Türkiye gibi gazete ve dergilerde çeşitli yazı, röportaj ve makaleleri yayınlanmıştır. Ayrıca yazarın “Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası(1923-1950), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014”, “Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016”, “Kemalist Ulus Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları, Açılım Kitap, İstanbul, 2018” ismiyle yayınlanmış üç kitabı bulunmaktadır.

Tanıtımını yapacağımız “Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları” adlı eser önsöz ve toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitap, yazarın çeşitli dergi ve sempozyumlarda yayınladığı makalelerinden oluşmaktadır. Bu makaleler kitabın ismine uygun olacak ve konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde dokuz bölüm halinde eserin içine serpiştirilmiştir. Eserin önsözünde yazar Kemalist ideolojiyi; tek adam ve tek parti yönetimine dayanan, güdüm-lü bir muhalefete, laik ve seküler bir yapıya sahip, Türk milliyetçiliğini benimseyen ve toplum mühendisliğini kullanarak radikal toplumsal dönüşümü hedefleyen bir yapı olarak açıklar. (s. 9) Yazarın kitabı için belirlediği ana tema, Kemalist ideolojinin benimsetilmesinde bir araç olarak kullanılan eğitim, endoktrinasyon(fikir telkin etme) ve toplum mühendisliğidir. Yazara göre eserin savunduğu tez, Kemalist Cumhuriyetin, Ziya Gökalp’in belirlediği Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak ilkeleri üzerine inşa edildiğidir.

Kitabın “Kemalizm, Eğitim ve Endoktrinasyon” başlıklı birinci bölümünde yazar, Kemalizm kavramının kullanım tarihi hakkında bilgiler verdikten sonra Kemalist ideolojinin ülkede benimsetilmesinde eğitimin rolü üzerinde durur. Yazara göre Kemalistler eğitim aracılığıyla; bir yandan yeni topluma uygun, rejimi güçlendirecek insan yetiştirmeyi hedeflerken diğer yandan kapitalizmin giderek güçlenmesi ile ekonomik amaçlara hizmet edecek insan gücü yetiştirmeyi amaçlıyordu. (s. 14) Toplumun laik, homojen ve üretken olmasını amaçlayan Kemalist ideoloji bunu sağlayabilmek adına ilk ve orta öğretime ağırlık vermekle beraber Türk Ocakları, Akşam Mektepleri, Halk Dershaneleri, Halkevleri vb. gibi yaygın eğitim kurumlarının çalışmalarına da büyük önem vermiştir. Yazar bu bölümde özellikle doğuda açılan yatılı okullar aracılığı ile bölgenin dönüştürülerek devlete ve onun resmi ideolojisine bağlı bireyler yetiştirilmek istendiğini belirtir. Bu düşüncesini Diyarbakır’ı örneğiyle açıklayan yazar burada açılan ilkokul, ortaokul ve meslek okulları ile Diyarbakır’ın 1950 yılına kadarki eğitim tarihi hakkında bilgiler vermenin yanı sıra bu ilimizdeki okul sayısı ve okuryazar oranları ile ilgili istatistiki açıklamalarda da bulunur.

“Kemalizm ve Din Eğitimi” başlıklı ikinci bölümde yazar; egemen güç ve din ilişkisi üzerinde durur. Yazarın belirttiğine göre; Cumhuriyetin ilanından sonra egemen gücün din ile ilişkisi; dinin dışlandığı, laiklik argümanlarının ağırlıkta olduğu bir seyir izlemiştir. Milli Mücadele döneminde din kavramından fazlasıyla yararlanan Kemalist kadrolar Cumhuriyetin ilanından sonra dini bir vicdan meselesi olarak görmüş ve din olgusunu toplumsal hayattan soyutlamaya çalışmıştır. Bu dönemde din kurumsal hayattan çıkarılmış, bireyle Tanrı arasında bir olgu olarak ele alınmış ve bir

vicdan meselesi olarak görülmüştür. (s. 50-51) Yazar, 3 Mart 1924 tarihinde kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kemalist ideolojinin bir aracı olarak kullanıldığını belirtmiştir. Dini denetlemek ve kontrol altında tutmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kuran Kemalist kadrolar, bu kurumla aynı zamanda Kemalist reform ve inkılaplarına meşruiyet kazandırma amacı gütmüşlerdir. (s. 51)

Yazar tek parti yönetiminin din eğitimi konusundaki politikasını; Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm dini eğitim veren kurumları asgariye indirmek, okullarda din derslerini azaltmak ve 1930'lu yıllardan itibaren kademeli olarak din eğitimi veren okulları kapatmak ve din derslerini müfredattan çıkarmak şeklinde izah etmiştir. (s. 51) Cumhuriyet kadroları bu politikalarını hayata geçirmek için Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na dayanarak önce medreseleri 11 Mart 1924 tarihinde 477 numaralı bir genelgeyle kapatmış, ardından İmam ve Hatip Okulları ile Darü'l Fünun'da bir ilahiyat fakültesi açmıştır. (s. 52-53) Ancak Kemalist elitler bunları da sonraki yıllarda öğrenci yetersizliğini gerekçe göstererek kapatmışlardı.

“Kemalizm'in Medeniyet Fabrikası: Kız Enstitüleri” başlıklı üçüncü bölümde yazar; Kız Enstitülerinin ulus-devletin inşasındaki rolü üzerinde durur. Kemalist ideoloji Kız enstitüleri ile bir taraftan çağdaş Batılı normları benimsetmeyi amaçlarken, diğer taraftan ideal ev kadınlığı ve Türk milliyetçiliğini endokrine ederek ideolojik denetimi sağlamayı amaçlamıştı. (s. 66) Bu amacı Ayşe Sıdika Avar'ın “Dağ Çiçeklerim” adlı hatırasına ve çeşitli raporlara dayanarak Elazığ Kız Enstitüsü örneği ile açıklayan yazara göre Kız Enstitüleri ile amaçlanan; Kemalist ideolojiyi benimsemiş, medenileşmiş ve Türkleşmiş üretken kadınlar yetiştirmektir. Yazar, 1930'lu sonunda açılan Elazığ Kız Enstitüsü'nün iki temel hedefi olduğunu belirtmiştir. Bunlar bölgedeki kızları Türkleştirmek ve medenileştirmektir. (s. 72-74)

“Milliyetçi Asker Öğretmenlerin Yuvası: Köy Enstitüleri” başlıklı dördüncü bölümde yazar; ulus-devlet olmada eğitimin etkisi üzerinde durur. Bu etkiyi köy enstitüleri örneğiyle açıklayan yazar burada genel olarak köy enstitülerinin kuruluşu, amacı ve ulus-devlet olmadaki etkisini anlatarak Dicle Köy Enstitüsü hakkında bilgi verir. “Modern devletlerde eğitim kurumları, resmi ideolojinin üretildiği ve kitlelere aktarıldığı yerlerin başında gelmektedir.” diyen yazar bu enstitülerin ideolojik, kültürel ve iktisadi hedefleri olduğunu belirtir. (s. 102) 1940-1954 yılları arasında hizmet veren köy enstitüleri ile amaçlanan bu ideolojik, kültürel ve iktisadi hedeflere uygun bir toplum yaratmaktır; yani laik, yurttaşlık bilinci yüksek ve üretken bir toplum yetiştirilecektir. Böyle bir toplumu yaratmada köy enstitüleri kırsal nüfusun eğitimini ve kalkınmasını sağlayıp kolektif kimliğe dayalı bir ortak hafıza yaratarak ulus-devletin inşası sürecini hızlandıracaktır. (s. 92-93)

“Devrimin Bekçisi: Türk Ocakları” başlıklı beşinci bölümde yazar; Türk Ocakları hakkında genel bilgiler verdikten sonra bu ocakların Doğu'daki “Şark, Lisan ve Temsil” misyonları üzerine açıklamalarda bulunur. II. Meşrutiyet döneminde kurulan Türk Ocakları Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Kemalist reformları en ücre köylere kadar yayarak seküler bir toplumun inşa edilmesinde bir tür okul görevi üstleniyordu. Türk Ocakları Batı'da çağdaş ve laik bir toplum inşa etmek için kullanılırken, Doğu'da bunlara ilaveten temsil(asimilasyon) işinin gerçekleştirilmesinde de kullanılmıştır. (s. 110) Doğu'da Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra 24 Eylül 1925 tarihli Şark Islahat Planı doğrultusunda açılan Türk Ocakları'na bölgede Türkçeyi öğretmek, Türk milliyetperverliğini telkin etmek, Türklüğü kuvvetlendirmek vb. gibi temsil misyonu ağır basan görevler verilmiştir. (s. 114-115)

“Ümmetten Millet Yaratmak: Halkevleri” başlıklı altıncı bölümde yazar; Türk Ocaklarının

1931’de kapatılmasından sonra kurulan Halkevleri hakkında bilgiler verdikten sonra bu kuruluşların ülkenin doğu ve batısındaki misyonları hakkında da açıklamalarda bulunur. Halkevlerine biçilen misyon Türk Ocaklarından farklı değildi. Bu evlerin görevleri; Kemalist ideolojiyi benimsetmek, seküler bir yaşam tarzı aşlamak, kaynaşmış bir millet yaratmak, yetişkin nüfusu eğitmek ve Türk kültürü ve nüfusunu geliştirmektir. Ancak bu görevlerine ilaveten doğu vilayetlerinde bunların da Türk Ocakları gibi temsil(asimilasyon) misyonu bulunmaktaydı. (s. 133)

“Vilayat-ı Şarkîye’de İskân Politikası” başlıklı yedinci bölümde yazar; ulus-devlet inşa etmede iskân politikalarının önemi üzerinde durur. Ulus-devletlerin en belirgin özelliğini farklı din, dil, kültür ve etnisiteleri tek bir potada eriterek homojen bir toplum inşa etmek olarak belirten yazar bu bölümde Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan asimilasyon ve disimilasyon politikalarına değinir. Cumhuriyet Türkiye’si disimilasyon politikaları çerçevesinde Anadolu’yu gayrimüslim nüfustan arındırmaya çalışırken asimilasyon politikasıyla da Anadolu’daki Müslüman olan ancak Türk olmayan unsurları benzeştirme yoluyla Türklük potasında eritmeye çalışmıştı. (s. 155) Cumhuriyet yönetimi bunu yaparken gayrimüslim nüfus için mübadele, Müslüman nüfus için de zorunlu iç göç yöntemini uygulamıştı. Özellikle doğuda Van, Tunceli, Muş ve Bitlis gibi illerden batı bölgelerine, batı bölgelerinden ve Karadeniz Bölgesi’nden de buralara yaptırılan zorunlu göçlerle doğu bölgelerindeki Türk olmayan unsurlar iskân yolu ile asimile edilmeye çalışılmıştı.

“Azınlık Haklarından Mahrum Süryaniler” başlıklı sekizinci bölümde yazar; ülkemizdeki Süryaniler ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra bunların tek parti ve sonrası dönemlerde yaşadıkları sıkıntılara değinir. Lozan Anlaşması ile gayrimüslim olmalarına rağmen azınlık statüsü elde edemeyen Süryaniler Şapka, Harf, Kılık-Kıyafet Kanunları gibi Kemalist reformları hemen benimsemiş ve desteklemişti; ancak Süryaniler bu desteklerine karşılık bir kazanım elde edememiş aksine bu dönem ve sonraki dönemlerde bunlar üzerinde bir baskı oluşmuştu. (s. 184) 1927 ve 1965 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında Süryanice ve Süryanilik diğer diller kategorisinde yer almış ve Süryani nüfusta gittikçe artan bir azalma meydana gelmişti. 8 Kasım 1931 tarihli kararname ile güvenlik gerekçe gösterilerek Süryaniler devlet memuriyetinden çıkarılmış, 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisinin bunlar üzerinde oluşturduğu ekonomik baskı Süryanilerin göçünü tetiklemişti. (s. 186-187)

“Kemalizm’in Mekân ve İmar Politikaları” başlıklı dokuzuncu bölümde yazar; mekânların yönetim ideolojisini yansıtan dinamik unsurlar olduğunu, ideolojik aktarımın gerçekleştiği bir sahne olduğunu belirterek ulus-devletin inşası sürecinde Kemalist ideolojinin mekân ve imar politikaları üzerinde durur. Milliyetçilik, sekülerizm ve Batıcılık üzerine oturtulan Kemalist mimaride, coğrafyadan yola çıkarak yurttaşlık temelinde bir ortaklık zemini oluşturmak amaçlanmıştır. (s. 202-205) Bu amaçla Osmanlı’nın heterojen yapısındaki kentlerin yerine homojen Türk kentleri oluşturulacaktı. Başka bir ifade ile Osmanlı’yı simgeleyen “Camii, Türbe, Medrese” gibi yapılar ötekileştirilerek geçmişin izleri silinecek, bunun yerine Cumhuriyet kentlerinin simgeleri olacak “Halkevi, İstasyon, Park ve Meydanlar” inşa edilerek Kemalist ideoloji yapıları da yansıtılacaktı. (s. 208-209)

Tanıtımını yaptığımız eser, konu bakımından bir bütünlük oluşturmasının yanı sıra sade dili ve anlatımındaki akıcılık sayesinde okuyucuyu yormayan aksine okuyucuda okuma merakı ve isteği uyandıran bir yapıdadır. Ayrıca eser ulus-devletin inşası sürecinde tek parti ve erken Cumhuriyet dönemi uygulamalarını belgeleri ile ortaya koyduğundan akademik olarak da oldukça başarılıdır.